

Planering av förvaring för kyrkliga textilier

Detta rådgivningsblad är tänkt att fungera som råd och stöd till församlingar som ska införskaffa ny förvaring för sina textilier. Här finns också råd om hur man kan förbättra redan befintlig förvaring. Målgruppen är arkitekter, hantverkare och övriga personer som är delaktiga i framtagande av ny förvaring eller ombyggnad av befintlig textiltförvaring.

En förutsättning för att kyrkliga textilier ska bevaras och hålla länge är att de förvaras och vårdas väl. Eftersom textilierna ska förvaras länge, kanske i många sekler, är det viktigt att förvaringen är utformad så att den har så lite nedbrytande påverkan på textilierna som möjligt.

HUR FÖRVARAS TEXTILIERNAS BÄST?

Hantering och förvaring

När skador på textilier uppkommer beror det ofta på dålig hantering och förvaring. Under optimala förutsättningar är liggande förvaring det bästa. Av olika anledningar såsom utrymme, hantering och klimat kan det vara bättre att hänga, vika eller rulla, framförallt större textilier. Se till att lådor, hyllor och galgar blir tillräckligt stora så att textilierna får det stöd de behöver och inte nöts när dörrar och lådor stängs.

Klimatet i kyrkan

Vid en låg temperatur blir den relativa luftfuktigheten högre. För att inte riskera att mögel angriper textilierna bör den relativa luftfuktigheten (RH) inte överstiga 65% och för att undvika uttorkning, inte understiga 30% RH. Låg temperatur är i sig inte skadligt, men det kan innebära att det blir fuktigt.

Sommartid kan det bli varmt och fuktigt, vilket kan skapa problem med mögel och skadeinsekter. Under gynnsamma förhållanden och under en längre tid, kan det bildas mögel redan vid 60% RH.

I en förvaring är det lätt att fukt stängs in och att det bildas mögel. Tänk på att

- nedersta lådan i en förvaring kan ha en betydligt högre luftfuktighet än den översta,
- den norra delen av kyrkor vanligen är fuktigare än den södra,
- det är viktigt med ventilerad förvaring, det vill säga att luften kan cirkulera ordentligt,
- det är större risk för mögel i liggande förvaring än i hängande.

Ljus och belysning

Ljus från både sol och belysning påverkar textilier genom att bleka och bryta ner fibrerna. Det kan gå förvånansvärt snabbt. Därför bör en förvaringsmöbel skyddas mot onödigt ljus.

Smuts

Damm, fläckar och luftföroreningar bryter ner textilier. Smutsiga textilier drar lättare till sig skadedjur och får mögelsporer att växa. En förvaring ska därför ge ett gott skydd mot smuts.

Säkerhet

Tyvärr förekommer både stölder och vandalisering. En låsbar förvaring eller ett låst rum kan vara bra om det rör sig mycket besökare i kyrkan. Samtidigt kan lås innebära problem för hanteringen och möjligheten att se textilierna.

HUR GÅR MAN TILL VÄGA?

1. Ta reda på vilka textilier kyrkan har som behöver en förvaring

- Läs i inventarieförteckningen och leta igenom vindar och kyrkans övriga lokaler så att inte några textilier glöms bort.
- Tänk igenom om församlingen kommer att införskaffa nya textilier och planera i så fall så att de får plats.
- Lös förvaringen för övriga saker, som ljus, oblater, nattvardsvin och psalmböcker, så att textilskåpet inte blir en förvaring för detta.

2. Mät upp textilierna och tänk igenom var och hur de placeras bäst i förvaringen

Textilierna som ska förvaras mäts upp av en textilkonservator eller annan person med erfarenhet av liknande arbeten. De har dessutom kunskap om hur stora lådor och galgar textilierna behöver, samt hur textilierna förvaras bäst. Denna information ska sedan arkitekten ha som grund när han/hon ritlar lådor och skåp.

Vissa textilier används ofta vid gudstjänster. Det är bra om dessa förvaras så att det är lätt att ta fram och lägga eller hänga tillbaka.

Andra föremål är gamla, sköra och ska helst inte hanteras eller användas. Det kan vara lämpligt att förvara dessa på ett sätt som gör att de enkelt kan visas för intresserade utan att hanteras. De kan exempelvis placeras på en utdragbar tygklädd skiva eller i en låda placerad i lämplig höjd.

3. Ta reda på vad som i kyrkans omgivning kan påverka textilierna.

Hur är klimatet i kyrkan och på den tilltänkta platsen för förvaringen? Beroende på var kyrkan är belägen kan det finnas olika faktorer att ta hänsyn till, som exempelvis luftföroreningar och närhet till vatten. En stadskyrka är troligen mer utsatt för luftföroreningar och torr luft än en landsortskyrka som oftare har problem med fukt och mögel.

Ta reda på förutsättningarna för den specifika kyrkan. Vilket klimat har man i kyrkan under ett år? Var blir det smutsigt och dammigt? Läns museet och/eller en konservator kan hjälpa till med råd kring detta.

4. Smuts och luftföroreningar

Hur skyddas textilierna mot smuts?

Har kyrkan ett ventilationssystem bör man se till att det finns ett bra luftfilter som tar bort smuts och luftföroreningar.

Skåpsdörrar och lådor skyddar mot smuts och föroreningar utifrån.

Skyddsöverdrag av tyg eller syrafritt papper är bra för att skydda textilierna mot smuts och luftföroreningar. Dessa bör tvättas eller bytas ut regelbundet. I en kyrka med fuktigt klimat får man se upp så att överdrag och skynken inte håller fukten kvar så att mögel uppstår.

5. Säkerhet

Vilken grad av säkerhet behövs?

Tänk igenom hur stor risken för stöld är. Ska förvaringen ha lås eller ska den förvaras i ett låst utrymme? Vad innebär lås för hanteringen och möjligheten att se till textilierna? Rådgör med försäkringsbolag.

UTFORMNING OCH PLACERING AV FÖRVARINGEN

Utformning av förvaringen

Förvaringen bör vara utformad så att det är lätt att ta ut och lägga tillbaka föremål som används. Undvik utstickande detaljer som lister och handtag där textilierna kan fastna. Se till att det går att öppna dörrar och lådor helt.

Tänk på att de som hanterar textilierna kan ha begränsad rörlighet. Det ska vara lätt att lägga/hänga in och nå textilierna i förvaringen även för dem.

Utanför förvaringen

För att underlätta hanteringen av textilierna är ett bord till stor hjälp. Har man inte plats för ett arbetsbord kan det vara av typen som fälls upp eller en utdragsskiva. Förvaras textilierna på uttagbara skivor kan man lägga textilierna slätt och pryddligt på skivan innan de läggs tillbaka i lådan eller på hyllan.

Utdragsskiva i textilförvaring. Foto: Lotti Benjaminson.

En krok eller ställning för mässhaksgalgen är till bra hjälp utanför förvaringen. Där bör mässhakar, korkåpor, albor och röcklin hängas luftigt efter användning så att fukt vädras ut innan de hängs tillbaka i förvaringen.

Ljus och belysning

Utanför förvaringen bör man ha bra arbetsbelysning för den som hanterar föremålen.

Lampor och glasdörrar är inte att rekommendera i förvaringen för textilier.

En ficklampa är till god hjälp för att kunna upptäcka skadedjur, mögel eller smuts längst in i lådors hörn.

Placering av förvaringen

- Förvaringen bör inte placeras mot en yttervägg eller direkt mot golvet där det normalt sett är kallare och fuktigare.
- En förvaring på ben gör att luften kan cirkulera under – det motverkar fuktproblem.
- Undvik vatten- eller el-ledningar i anslutning till förvaringen.

Skiva som kan fällas upp vid behov av arbetsyta.

Foto: Ingeborg Skaar.

Förbättringar för befintliga skåp

Har man sedan tidigare en förvaring där man har problem med mögelväxt, lukt av ättiksyra eller dylikt bör man ta kontakt med länsmuseet och/eller en konservator för att reda ut vad som är orsak till problemet.

I många fall kan mögel bero på att förvaringsmöbeln är för tät, vilket gör att fukt, som gynnar mögeltillväxt, hålls kvar.

Förslag till åtgärder:

- Borra upp hål för att öka luftcirkulationen eller byt ut lådbottnarna till ett annat mer luftgenomsläppligt material. Det kan även minska koncentrationen av organiska syror. Glöm inte att sätta upp nät över borrhålen för att förhindra skadedjur.
- Installera en värmefolie, som i badrumsgolv, under möbeln. Den ger tillskottsvärme som ökar luftcirkulationen och håller den relativa luftfuktigheten på lämplig nivå.

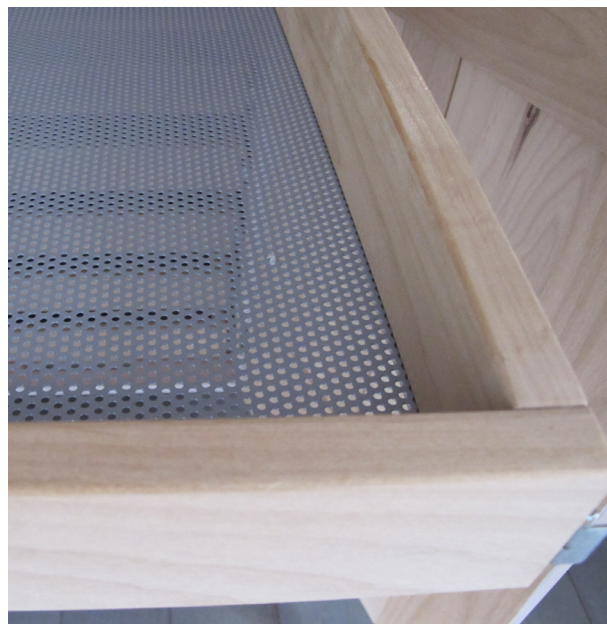
Material

Förvaringsmöbler i kyrkor har traditionellt tillverkats av trä. Nackdelen är att alla träslag innehåller mer eller mindre mängder organiska syror. Det går därför inte att rekommendera ett oskadligt träslag. Även träskivor innehåller syror och kan innehålla sura limmer. Ta därför reda på fakta om skivmaterialet.

Minimera användandet av trä och träskivor. Man kan till exempel använda trä för utsidan och andra material för innandömet i förvaringen. För lådor eller hyllplan kan man använda:

- brännlackerad, perforerad plåt,
- aluminiumramar med spänt nylonnät,
- kanalplastskivor av polykarbonat eller skivor av aluminiumnät och syrafri kartong som klätts med tyg.

Färdiga metallskåp med lådor eller hyllor kan användas, förutsatt att måtten passar. De kan placeras i ett ytterhölje av trä för att passa in i kyrkorummet. (För mer information om materialval, se separat Vårda väl-blad.)

Ovan: Låda med botten av brännlackerad perforerad plåt.
Foto: Lotti Benjaminson.

T.v.: Ställning för mässhaksgalge. Foto: Peter Ahlberg, SVK.

Skyddstyger

I lådor och på hyllor i förvaringsmöblen bör textilerna ligga på ett underlag av tyg. Det har som uppgift att skydda mot påverkan från lådans material.

- Var uppmärksam så att tyget ligger slätt och under hela textilföremålet, annars gör det ingen nytta.
- Tyg kan antingen fästas runt en lös skiva eller med träribbor i lådans kanter.
- Ett alternativ till tyg kan vara syrafri kartong.

Skyddsöverdrag

I kyrkor som har mycket luftföroreningar och smuts kan det vara lämpligt att täcka föremålet med tyg eller syrafritt silkespapper. Det skyddar mot damm, smuts och i viss mån även mot luftföroreningar. Tyg kan dock ta upp och hålla fukt, och det är därför olämpligt att täcka textilerna med tyg i fuktiga kyrkor. Plast stänger in fukten och bör därför aldrig användas. Se istället till att det finns dörrar eller lådfronter som skyddar mot smuts.

Även mässhakar och kollektihåvar kan behöva ett skyddsöverdrag av tyg som skyddar mot smuts och ljus. Om det är trångt i möblen kan skyddsöverdraget även tjäna som skydd mot nötning.

Underlägg och skyddsöverdrag av tyg tillverkas av bomull, linne eller halvlinne som har tvättats ur ordentligt. Se till att skyddsöverdragen blir tillräckligt stora.

INNAN FÖRVARINGEN TAS I BRUK

Innan förvaringen tas i bruk bör den vädras ordentligt i minst en månad, för att skadliga ämnen från träet och ytbehandlingar ska minimeras. Låt lådor och dörrar i förvaringen stå öppna. Dammsug och torka av förvaringen för att få bort damm och smuts från tillverkningen.

Litteraturtips

Nilsen, Lisa (red.) 2010. *Handbok för beställning och utförande av konservering av kyrkliga kulturminnen* [Elektronisk resurs]. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. Tillgänglig på Internet: <http://www.raa.se/publicerat/9789172095571.pdf>.

Svalin Gunnarsson, Elisabeth (red.) 2004. *Att vårda en kyrka*. Stockholm: Verbum <http://www.raa.se/publicerat/9152630110.pdf>.

2007 ASHRAE Handbook [Elektronisk resurs]: Applications Chapter 21 Museums, Galleries, Archives and Libraries. (2010). Högskolan på Gotland: Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hgo:diva-311> (om klimat och föremål).

Broström, Tor & Melander, Dan, 2009. *Handbok i hållbar energianvändning för kyrkan*. 2., rev. utg. Stockholm: Verbum.

Christensson, Pia & Overland, Viveka (red.) 2012. *Textilkonservering: att vårda ett kulturarv*. Uddevalla: Bohusläns museums förlag.

Länkar

Riksantikvarieämbetet www.raa.se

Vårda väl-blad från Riksantikvarieämbetet www.raa.se/vardaval

Checklistor för ny förvaring av kyrkliga textilier

Att tänka på vid placering i kyrkan

- Placera inte möbeln mot en yttervägg, eller i närheten av vattenledningar.
- Se till att det finns plats för att öppna dörrar och lådor helt.
- Det bör finnas tillgång till ett bord/arbetsyta för hantering.
- Det bör finnas en krok eller ställning för mässhaksgalgar för att kunna vädra mässhakar och korkåpor efter användning.
- Det bör finnas arbetsbelysning i anslutning till förvaringen.

Att tänka på vid utformning av förvaringen

- Se till att det finns en luftspalt runt om, över, under och på sidorna av förvaringen. Om möjligt se till att förvaringen står på ben så att luften kan cirkulera och det går att inspektera och städa under.
- Undvik lådor eller hyllor närmast golvet.
- Se till att möbeln tillverkas så att det lätt går att städa och att det inte finns skrymslen där skadedjur kan gömma sig. Ljusa skyddstyger och material utan mönster gör det lättare att upptäcka skadeinsekter.
- Se till att lister och handtag är utformade så att inte textilier kan fastna och skadas vid hantering.
- Välj material som har så liten påverkan på textilen som möjligt. Se Vårda väl "Materialval till förvaring av kyrkliga textilier".
- Undvik glasdörrar och lampor i förvaringen, så minimeras ljuspåverkan.
- Gör individuellt anpassade galgar till mässhakarna.

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIEÄMBETET

Studio Västsvensk Konservering ingeborg skaar textilvård ab

Detta blad ingår i en serie för råd om vård och förvaltning av kulturarvet. Bladet är utarbetat i samarbete med Studio Västsvensk Konservering, Lotti Benjaminson och Ingeborg Skaar Textilvård AB.

Artikeln är licensierad med CC BY där inget annat anges.
www.creativecommons.se/om-cc/licenserna/

Riksantikvarieämbetet

Box 1114, 621 22 Visby
Tel: 08-5191 8000. Fax 08-66 07 284
E-post: vardaval@raa.se
www.raa.se